

Зубач О. А.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0003-1884-6875>

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПОНЯТЬ *ВІЙСЬКОВИЙ* ДИСКУРС ТА *ВОЄННИЙ* ДИСКУРС У МОВОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню специфіки сприйняття понять *військовий* та *воєнний дискурс* у мовознавчій парадигмі. Війна є соціально-політичним процесом боротьби за геополітичні ресурси, перерозподіл сфер впливу, контроль над стратегічними територіями, вплив на ключові логістичні ринки тощо. Воєнний дискурс є засобом формування ідеологічних установок інформаційної боротьби задля реалізації та досягнення стратегічних цілей у сприйнятті реальності та відображає специфіку соціально-політичного, економічного та культурного життя певного періоду війни. Він актуалізується кризь поняттєві категорії *воєнний уряд*, *воєнний стан*, *воєнна політика*, *воєнна реформа*, *воєнна організація держави*, *воєнна доктрина* тощо. У воєнному дискурсі прагматизуються структурно-семантичні конструкції та психолінгвістичні ефекти, які не лише розкривають сутність подій, а й можуть спотворювати або навіть замовчувати їх тощо.

Військовий дискурс концептуалізує поняття *військо*, *військова справа*, *військовослужбовець*, *військова адміністрація* тощо. Військовий дискурс розкриває аспекти військової діяльності, мовленнєвих практик, пов'язаних зі здійсненням військових операцій або дій. Військовий дискурс поділяють на *формальний військовий дискурс* (військові документи, статути, накази тощо) та *неформальний* (військовий сленг, неформальна мова військовослужбовців, тощо). У середовищі військовослужбовців військовий дискурс прагматизує ситуації офіційного і неофіційного спілкування та має форми монологічної (наказ, розпорядження) або діалогічної комунікації військових.

Лінгвістична складова *воєнного* та *військового дискурсів* відрізняється насиченістю комунікативної складової, зокрема, вживанням спеціалізованої лексики, формуванням військової номенклатури, використанням термінології, скорочень та умовних позначень тощо. Комунікативна складова понять визначається стислістю, чіткістю, точністю, послідовністю тощо. Психологічна складова досліджуваних понять пов'язана з індивідуальним / колективним сприйняттям війни й інтерпретацією подій, породжених війною.

Ключові слова: семантична рівнозначність/протилежність, тактичний/стратегічний рівень, формальний/неформальний військовий дискурс, комунікативна мета.

Постановка проблеми. Сучасний світ вимагає постійного вдосконалення когнітивно-комунікативної системи, де відображаються уявлення про об'єкти, явища, ситуацію, вербальні або невербальні засоби вираження уявлень та їх прогнозування в міжкультурній комунікації. Дискурсивну специфіку когнітивно-комунікативної системи відображають слова, поняття та концепти, які застосовуються для виявлення протидії або взаємодії семантичних і формальних відносини в системі мови.

Дискурс вважають типом комунікативної або інтерактивної лінгвальної або паралінгвальної, усної або письмової діяльності, яка регулюється комунікативними стратегіями, тактиками або моделями комунікації та націлена на створення різноманітних мовних жанрів [3; 15; 16]. О. О. Селіванова визначає дискурс як: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст, як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних [9, с. 121].

Когнітивне пізнання *військового дискурсу* викликає значний інтерес у дослідників, які розглядають вплив або взаємозв'язок явищ, які детермінують поняття *війна* та сприймаються як специфічна форма боротьба, збройної боротьби, бойових зіткнень або дії тощо. У мовознавчій парадигмі знань лінгвістичний супровід потребують актуальні поняття сьогодення *військовий дискурс* та *воєнний дискурс*. Досліджувані поняття потребують аналізу їх когнітивно-комунікативних елементів через часткову детермінацію поняттєвих ознак.

Мета і завдання. Актуальність розвідки зумовлена комплексним вивченням засад формування воєнного та військового дискурсів задля впровадження коректного комунікативного процесу та адекватної перекладацької діяльності. Мета – виявлення основних рис воєнного та військового дискурсів. Завдання дослідження передбачає визначення специфіки понять *військовий дискурс* та *воєнний дискурс* та окреслення їх детермінованих ознак у мовознавчій парадигмі. У статті використано аналіз наукових досліджень, метод систематизації задля вивчення структурних особливостей досліджуваних понять. Об'єктом дослідження є поняття *військовий* та *воєнний дискурси*, а предметом слугують теоретичні засади вивчення досліджуваних понять у мовознавчій парадигмі.

Виклад основного матеріалу. Мовна картина воєнного світу містить не лише лінгвокогнітивні елементи актуалізації сучасної дійсності, а й відображає колективну або індивідуальну специфіку сприйняття війни та військової діяльності у межах цільового простору. Лінгвокогнітивні маркери національної культури, які прогнозують комунікацію в межах воєнного або військового дискурсів, зберігаються у концептах, стереотипах, поняттях тощо.

Поняття *воєнний* є похідним від лексичної одиниці *війна* та тлумачиться як таке, що пов'язано з війною, організованою збройною боротьбою між державами, суспільними класами тощо [12, с. 669]. Воєнний дискурс актуалізується кризь

такі категорії: *воєнний уряд* – вищий орган державної влади, що виконує виконавчі та законодавчі функції на час війни або державного військового перевороту [13, с. 15], *воєнний стан* – особливий стан (правовий режим) у країні або в окремих її частинах, що його встановлює вищий орган влади за певних обставин (наприклад, на час війни) [13, с. 18], *воєнна політика* – складова частина загальної політики держави, її класів, партій та інших соціально-політичних інститутів, безпосередньо пов'язаних із створенням воєнної організації, підготовкою та застосуванням збройного насильства для досягнення політичних цілей [13, с. 17].

А. Войцішук зазначає, що воєнний дискурс – це той, що стосується війни, пов'язаний з нею: воєнна реформа, воєнна організація держави, воєнна доктрина, воєнно-політичні рішення, воєнно-стратегічні рішення, воєнно-політична орієнтація держави, воєнне мистецтво, воєнно-політичне керівництво, стратегія воєнної безпеки, воєнний стан [5, с. 129]. І. Царьова [14] вказує на те, що воєнний дискурс репрезентований уживанням емоційних мовних одиниць, у яких максимально виражене суб'єктивно-емоційне ставлення автора до явищ, подій, уявлень та образів. Пріоритет емоційного складника над раціональним сприяє широкому вживанню опозицій «друг – ворог», «свій – чужий», «ми – вони», що несуть онтологічні уявлення про бінарну структуру світу.

Поняття *військовий* тлумачиться як такий, що прийнятий, установленний у війську, в армії [12, с. 670]. І. Стадник робить спробу визначити ступінь семантичної рівнозначності або протилежності дефініцій *військовий* і *воєнний* у дискурсах та привертає увагу до того, що воєнний дискурс – більш широке поняття, оскільки воно стосується всього спектру комунікативних подій – і простору війн, і простору війська. До військового дискурсу відносять військово-технічні та військово-наукові матеріали та акти військового управління (різні військові документи). З точки зору стилістичної характеристики, на думку науковців, всі військові матеріали відрізняються насиченістю спеціальної військової лексики, широким використанням військової і науково-технічної термінології, великою кількістю військової номенклатури і спеціальних скорочень та умовних позначень, що реалізуються тільки у військових матеріалах. Специфіка діяльності військових зумовлює такі загальні риси комунікації, як стислість, лаконічність, надзвичайна ясність і точність [10, с. 62-69].

Т. Сукаленка, С. Шпетна дотримуються думки, що військовий дискурс можна вважати більш широким поняттям, що стосується військових питань, до якого залучені дипломатичний, політичний, економічний, науковий та інші аспекти військової діяльності. З іншого боку, воєнний дискурс вважають більш специфічним поняттям, яке стосується саме мовленнєвих практик, пов'язаних зі здійсненням військових операцій. До матеріалів дослідження військового дискурсу дослідники відносять офіційні заяви військових чиновників, командування та політиків щодо різноманітних питань, таких як безпека, оборона, миротворчі операції, військова доктрина, стратегія та тактика, озброєння та бойові дії, розмови між військовими особами, такі як військові накази, команди та інструкції, а також розмови про плани бойових дій та інші аспекти військової діяльності, дискурс засобів масової інформації щодо висвітлення військових подій. Науковці наголошують на тому, що військовий дискурс представляє лінгвоментальну образну картину світу, яка містить слова, терміни, вирази, символи, асоціації та емоції, пов'язані зі зброєю, бойовими діями, стратегією та тактикою

війни, вояками, жертвами війни, пам'ятками війн, військовою технікою та іншими аспектами військового життя, та функціює за допомогою ментальних одиниць (бойова підготовка, тактика, стратегія, зброя, бойова операція, взаємодія, координація, супротивник, розвідка, захист, наступ та інші). До характерних тематичних груп та підгруп для сучасного військового дискурсу відносять:

І. Міжособистісні відносини: 1) повсякденні взаємини між військовослужбовцями; 2) взаємини між військовослужбовцями залежно від звання, посади, виду збройних сил, роду військ; 3) ставлення до військовослужбовців та цивільного населення інших держав.

ІІ. Діяльність військовослужбовців: 1) повсякденна діяльність, побут військовослужбовців; 2) діяльність під час бойових дій та навчань; 3) звільнення та вільний час.

ІІІ. Військовослужбовець і навколишній світ: 1) їжа; 2) одяг та обмундирування; 3) озброєння та бойова техніка; 4) стан здоров'я, частини людського тіла; 5) настрій, психічний стан [11, с. 96-102].

На думку Н. Т. Аклушиної [1, с. 39-40], поняття *військовий дискурс* у більшості випадків застосовується на тактичному рівні, а *воєнний* – на стратегічному та державному рівнях. Поняття *військовий* та *воєнний дискурси* мають ознаки й об'єктивної тотожності, й водночас перманентної протилежності, що залежить від того, якою державною структурою відпрацьовувався той чи інший документ та чи залучалися для його відпрацювання фахівці силових відомств. Н. Т. Аклушина наголошує, що поняття *військовий дискурс* пов'язано з такими категоріями:

– *військо* – збройні сили держави, армія, частина збройних сил, озброєний загін;

– *військова справа* – складний термін, який може мати такі значення:

а) у широкому розумінні охоплює всі питання військової теорії та практики, пов'язані з військовим будівництвом, підготовкою й діями збройних сил, у мирний та воєнний час, підготовки населення країни на випадок війни;

б) у вузькому розумінні – це система знань, необхідних військовослужбовцям та військовозобов'язаним для успішного виконання військового обов'язку. Дослідниця вважає, що саме військові терміни найчіткіше окреслюють специфіку військового дискурсу та виокремлює зокрема військові терміни *військовослужбовець* (людина, що проходить військову службу у збройних силах), *військова адміністрація* (система військово-адміністративних органів держави, державний апарат військового управління; військове управління територією, яка зайнята в процесі воєнних дій), *військова таємниця* (відомості військового та військового промислового характеру, що не підлягають розголошенню, опублікуванню у відкритій пресі та спеціально охороняються державою). Примітним є й розподіл *військового дискурсу* на *формальний військовий дискурс* (військово-технічні матеріали, військові документи, статути, накази, рапорти, розпорядження) та *неформальний* (військовий сленг, неформальна мова військовослужбовців, що не передбачає дотримання вимог літературної норми та використовується з метою здійснення визначених мовленнєвих функцій за допомогою вживання військових сленгізмів).

Під військовим дискурсом В. Л. Вигівський [4, с. 10-11] розуміє мисленнєво-комунікативну взаємодію у професійному середовищі військовослужбовців, що охоплює ситуації офіційного і неофіційного спілкування. За формою військовий

дискурс представлено монологічним (наказ, розпорядження) чи діалогічним спілкуванням військових. Монологічний і діалогічний військовий дискурс зафіксовані на паперах або електронних носіях: а) офіційне монологічне спілкування; б) неофіційне діалогічне спілкування.

В аспекті перекладознавства Л. М. Гончарук [6] визначає військовий дискурс як сукупність текстів військової тематики мовою оригіналу, які відтворюються мовою перекладу зі збереженням перекладацьких домінант і з урахуванням системотвірних чинників дискурсу: середовища, режиму спілкування й стилю. Н. М. Григорієвська [7, с. 80-81] вважає, що військовий дискурс є важливою невід'ємною частиною інформаційних та психологічних операцій, що проводяться паралельно з бойовими діями.

В. В. Балабін [2] визначає військовий дискурс як різновид або тип дискурсу, що необхідно визнати як його об'єктивну дескриптивно-диференційну ознаку. Це різновид дискурсу, що об'єктивується у сферах діяльності збройних сил навколо концептів «війна», «військо», «озброєння». В. Погонєць визначає військовий дискурс як «соціально-професійний дискурс про військову діяльність та війну як в традиційній, так і в сучасній її формах» [8, с. 6-47].

Військовий дискурс розкриває особливості діяльності військового колективу, його участі у бойових завданнях та вирішенні військових цілей та розкриває специфіку формування війська, проходження військової служби, призначення та застосування військової техніки, функціонування військової інфраструктури, перебіг військового співробітництва тощо.

Висновки і перспективи. Поняття *воєнний дискурс* фіксує специфіку організації збройної боротьби, формування воєнної доктрини, втілення воєнно-політичних рішень, розроблення стратегії воєнної безпеки тощо. Поняття *військовий дискурс* відображає когнітивно-комунікативну систему військового простору, де відображаються уявлення про реальні об'єкти, явища та ситуації, їх раціональне сприйняття та вербальні/невербальні або лінгвальні/паралінгвальні засоби вираження задля забезпечення адекватної комунікації в межах цільового військового простору.

Перспективним вбачасмо вивчення понять *воєнний дискурс* та *військовий дискурс* у публічному дискурсі.

Література:

- Аклушина Н. Т. Сучасна військова термінологія: когнітивно-прагматичні виміри (на матеріалі перської, української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук. К., 2016. 353 с.
- Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу: дис. ... док. філол. наук. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 609 с.
- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
- Вигівський В. Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових ономасій (на матеріалі англійської військової фразеології): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2009. 23 с.
- Войцішук А. Етапи становлення української військової термінології. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали VIII Всеукр. студент. наук.-техн. конф. Т. 2. Тернопіль. 2015. С. 129–130.
- Гончарук Л. М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.16. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. 18 с.
- Григорієвська М. Н. Лінгвістичні аспекти військового дискурсу. *Військова наука і наука: сьогодні та майбутнє*. Збірник доповідей XIV міжнар. наук. конф. Київ: ВІКНУ, 2018. С. 80–81.
- Погонєць В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметри: дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови (Філологічні науки)». Запоріжжя, 2019. 224 с.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. П. : Довкілля-К, 2011. 844 с.
- Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять «воєнний» дискурс vs «військовий» дискурс. *Science and Education a New Dimension. Philology*, IV(22), Issue: 99, 2016. P. 62–69.
- Сукаленко, Т., Шпетна, С. Функціонування військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2023. 1. 96–102. doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.14>
- Словник української мови / [І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. Й. Горецький]. К. : Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
- Словник соціологічних та політичних термінів / [В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов, К. В. Астахова]. К. : Вища школа, 1993. 141 с.
- Царьова І. Сучасний воєнний дискурс: процеси неологізації. *Лінгвістика*, № 2 (48), 2023. С. 107–114.
- Achugar M. The Construction of Memory in Military Discourse. 2023. <http://www.military.com/join-armed-forces/military-terms-and-jargon.html>
- Fairclough N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. 257 p.

Zubach O. Determination of the concepts of military discourse and war discourse in the linguistic paradigm

Summary. The article is devoted to the study of the specificity of the perception of the concepts of war and military discourses in the linguistic paradigm. War is a socio-political process of struggle for geopolitical resources, redistribution of spheres of influence, control over strategic territories, influence on key logistics markets, etc. War discourse is a means of forming ideological attitudes of information warfare to realize and achieve strategic goals in the perception of reality and reflects the specificity of socio-political, economic and cultural life of a certain period of war. It is actualized through the conceptual categories of martial law, military policy, military reform, military organization of the state, military doctrine, etc. War discourse pragmatically structures and semantic constructions and psycholinguistic effects that not only reveal the essence of events but can also distort or even silence them, etc.

Military discourse conceptualizes the concepts of army, military affairs, military personnel, military administration, etc. Military discourse reveals aspects of military activities and speech practices related to military operations or actions. This discourse is divided into *formal military discourse* (military documents, statutes, orders, etc.) and *informal military discourse* (military slang, informal language of military personnel, etc.). Among military personnel, military discourse pragmatically structures situations of formal and informal communication and takes the form of monologue (order, instruction) or dialogic communication between military personnel.

The linguistic component of war discourse and military discourse is characterized by the richness of the communicative component, in particular, the use of specialized vocabulary, the formation of military nomenclature, the use of terminology, abbreviations and symbols, etc. The communicative component of the concepts is determined by brevity, clarity, accuracy, consistency, etc. The psychological component of the studied concepts is related to individual/collective perception of war and interpretation of events caused by war.

Key words: semantic equivalence/opposition, tactical/strategic level, formal/informal military discourse, communicative purpose.